

De toegenomen kwetsbaarheid van het huwelijk: echtscheiding in sociocultureel perspectief

Lieve Wens*

SB 4.620 SB 4.2016

In deze bijdrage schetsen we die socioculturele veranderingen die de echtscheidingsgevoeligheid beïnvloeden en aldus de toename van het aantal echtscheidingen verklaren. Dit geheel van maatschappelijke patronen die in een circulair verband met elkaar staan, vormen een constante basis voor alle echtelijke relaties en bepalen fundamenteel de beleving en vormgeving van deze relaties. Achtereenvolgens bespreken we de betekenis van: secularisatie, heterogeniteit van de samenleving, verruimde mogelijkheden tot echtscheiding, subjectieve partnerkeuze, affectieve man-vrouw relatie, individuatie en zelfrealisatie, gezinsindividualisering, veranderende sekserollen, verlengde levensduur, sociale zichtbaarheid van echtscheiding.

1. Secularisatie

Een culturele verandering, typerend voor samenlevingen met een hoog echtscheidingsaantal, is de overgang van hoofdzakelijk kerkelijke naar hoofdzakelijk wereldlijke waarden (Laner, 1978). Deze secularisatie is één van de ontwikkelingen die een weerslag heeft op het gezinsleven en sinds de jaren zestig een versnelde ontwikkeling doormaakt. Dat verklaart mede de aanzienlijke stijging in het echtscheidingsniveau sinds de jaren zestig.

Verwereldlijking van waarden betekent meer bepaald dat een permissievere attitude t.a.v. echtscheiding algemeen wordt. Verminderde religieuze en morele sancties tegenover echtscheiding, een grotere tolerantie dus vanuit de geïnstitutionaliseerde religie, maken dat echtscheiding meer aanvaardbaar wordt. Maar ook de tendens tot ontkerkelijkheid duidt erop dat mensen zich minder laten leiden door waarden en normen die de Kerk voorschrijft. Deze *ontheiliging* van het huwelijk (Weiss, 1975) betekent niet dat het huwelijk minder belangrijk is, maar

* Klinisch psychologe, werkzaam als navorser FGWO (KU Leuven) in het Psychiatrisch Centrum Sint-Kamillus, Krijkelberg 1, B-3043 Bierbeek.

dat men niet langer een huwelijk tolereert dat helemaal niet bevredigend is.

De toenemende aanvaarding van echtscheiding als redelijke, en soms wenselijke oplossing voor echtelijke conflicten, betekent niet noodzakelijk een bedreiging voor het huwelijk als zodanig. Het wijst eerder op veranderingen inzake opvattingen over het huwelijk waarbij de relatie tussen de echtgenoten meer centraal komt te staan. Echtscheiding verschijnt dan als een oplossing voor een slechte huwelijksrelatie, als een ontevredenheid met één bepaalde partner, eerder dan een ontevredenheid met het huwelijk als instituut in de gemeenschap als geheel. Echtscheiding wordt niet meer zozeer beschouwd als intrinsiek slecht, maar als een negatieve of positieve stap, afhankelijk van de consequenties. Deze overgang van een intrinsiek naar een instrumenteel perspectief op echtscheiding, maakt dat de nadruk gelegd wordt op problemen verbonden aan echtscheiding en gestreefd wordt naar een verbetering van de gevolgen ervan, eerder dan stelling te nemen tegen echtscheiding op zich. Uit onderzoek en klinische bevindingen rond echtscheidingsproblematiek wordt het tevens duidelijk, dat heel wat problemen niet het gevolg zijn van echtscheiding, maar daarvoor reeds aanwezig waren. Aandacht voor de aard en de eventuele preventie van huwelijksproblemen vloeit hieruit voort.

2. Heterogeniteit van de samenleving

Samenlevingen met een hoog echtscheidingsaantal worden gekarakteriseerd door een overgang van homogeniteit naar heterogeniteit van de bevolking (Laner, 1978).

Kooy (1977) brengt de toenemende sociaal-culturele differentiatie in verband met de tweede echtscheidingsexplosie op het einde van de jaren zestig. Een gevolg van deze maatschappelijke differentiatie voor het gezinsleven is dat de traditionele instanties van sociale controle veel aan controlerende macht verliezen, wat mede de basis vormt voor de individualisering van het gezinsleven (cfr. 7).

3. Verruimde mogelijkheden tot echtscheiding

De verruimde mogelijkheden om echtscheiding te bekomen kunnen we opsplitsen in drie hoofdfactoren (Laner, 1978):

- Door de groei van de welvaartsstaat zijn de kosten van echtscheiding voor de betrokkenen gereduceerd, zodat meer mensen zich kunnen veroorloven een ongelukkig huwelijk te ontbinden.
- Een ander aspect in het welzijnsbeleid is de informatief-juridische en psychotherapeutische hulpverlening rond echtscheiding die toegankelijk is voor alle hulpvragers.

– De gemakkelijkerheid om echtscheiding te bekomen wordt geïllustreerd in de liberalisatie van de echtscheidingswetgeving. Aangezien wetten zelden op maatschappelijke veranderingen vooruitlopen, kan men de wijzigingen in de echtscheidingswetten zien als een tegemoetkoming aan een mentaliteitswijziging inzake huwelijksopvattingen. De wetten i.v.m. echtscheiding reflecteren aldus de maatschappelijke kijk op de functie van het huwelijk. We vertrekken hierbij van de Belgische situatie die we in een breder perspectief plaatsen. Globaal kan gesteld worden dat in België de versoepeling van tweeërlei aard is (Dumon en Kooy, 1983), vooreerst een versoepeling van de bestaande procedures (echtscheiding op grond van feiten; echtscheiding op grond van onderlinge toestemming) en ten tweede het invoeren van een nieuwe procedure (echtscheiding na vijf jaar feitelijke scheiding).

3.1. *Echtscheiding als sanctie*

De traditionele echtscheiding op grond van bepaalde feiten is gebaseerd op het principe van de echtelijke schuld: echtscheiding wordt alleen toegestaan in geval van ernstige fouten bij een van de echtgenoten. De ontbinding van het huwelijk wordt toegelaten als een bestraffing, een sanctie van wangedrag. Deze *echtelijke-fout*-doctrine is het gevolg van de nadruk die gelegd wordt door de samenleving op het voortbrengen en opvoeden van kinderen, de regulatie van seksualiteit en de controle over de overdracht van bezit (Bohmer en Lebow, 1978).

3.2. *Echtscheiding op grond van de duurzame ontwrichting van de huwelijksband*

De veranderingen inzake echtscheiding in de meeste Europese landen gaan alle in de richting van het loslaten van het schuldprincipe. Echtscheiding op grond van duurzame ontwrichting van de huwelijksband wordt thans meer en meer als leidraad van het echtscheidingsrecht beschouwd. Deze fundamentele verandering in de echtscheidingswetgeving weerspiegelt de gewijzigde opvatting over het huwelijk waarbij het institutionele denken plaats maakt voor een denken in termen van geluk en welzijn van de partners.

De Belgische wet biedt een zeer schuchtere toepassing van de *echtelijke-breuk*-theorie: de feitelijke scheiding van meer dan 5 jaar, een *bewijs* voor duurzame ontwrichting van de relatie, is toegevoegd aan de reeds bestaande *schuldige* gronden waarbij de echtgenoot die de scheiding vraagt in feite geacht wordt de echtgenoot te zijn tegen wie de echtscheiding wordt uitgesproken!

3.3. *Echtscheiding als geconstateerd feit*

Hierbij wordt de beslissing tot echtscheiding in handen van de betrokkenen gelegd. De rechter gaat alleen na, of de echtgenoten voldoen aan de vormvoorschriften voor echtscheiding, zonder in te gaan op hun huwelijksrelatie. In België bestaat sinds 1804 echtscheiding door onderlinge toestemming: de echtgenoten worden zelf in staat geacht hun geschil in onderling akkoord te regelen en dit te laten vastleggen door een notaris. De echtscheidingsprocedure is zeer formalistisch en heeft tot doel na te gaan of de echtgenoten gedurende een proeftijd volharden in hun verzoek tot echtscheiding. Deze vorm van echtscheiding, waarvan de formele voorwaarden door opeenvolgende wetwijzigingen zijn versoepeld, stijgt de laatste jaren relatief sterker dan die op grond van het schuldprincipe.

4. Subjectieve partnerkeuze

De evoluerende maatschappelijke functie van het gezin heeft tevens een duidelijke weerslag op de determinanten, betekenis en functie van de partnerkeuze (Dumon, 1979). Het modelgezin in de pré-industriële samenleving (vóór WO I) is een instelling die de voortplanting en seksualiteit regelt. De fundamentele karakteristiek is de eenheid tussen gezin en bedrijf met de overdracht van het beroep van vader op zoon. De partnerkeuze heeft niet enkel betekenis voor de betrokken personen, maar voor de beide families. Het huwelijk wordt dan ook gekarakteriseerd als *verstandshuwelijk*, waarbij het zo is dat mensen van gelijke stand hun kinderen aan elkaar uithuwen. Het nieuwe gezinstype als referentiepunt in de industriële samenleving wordt gekenmerkt door de splitsing tussen gezin en bedrijf. Dit betekent een grotere vrijheid in de partnerkeuze. De mogelijkheid komt aldus open dat andere kwaliteiten van de partner kunnen worden geëist: er vindt een verschuiving plaats naar een *huwelijk uit liefde*, typerend voor het modern-westers gezin (Kooy, 1977). De partners verkiezen elkaar op grond van wederzijdse liefde, niet zelden zelfs verregaande erotische idealisatie (Dumon en Kooy, 1983). Het gezin in de post-industriële samenleving (na WO II) heeft sterke invloeden ondergaan van de bureaucrativering en verwetenschappelijking. Wat nu de impact hiervan op de partnerkeuze betreft, is vooral de nog grotere autonomie van de gezinsleden belangrijk: een vrije partnerkeuze wordt mogelijk en de persoonsgebonden criteria kunnen in toenemende mate de keuze van de partner bepalen (Laner, 1978).

5. De affectieve relatie tussen man en vrouw

Deze culturele verandering houdt duidelijk verband met de reeds geschetste

functiewijziging van het gezin in onze samenleving. Het gezin wordt niet langer meer gezien als een instituut, maar als een levensgemeenschap waarbij de nadruk komt te liggen op het huwelijk als relationele eenheid. De ontwikkeling van het traditionele westerse gezin is er één van *instituut tot partnerschap*, waardoor het huwelijk toenemend kwetsbaar geworden is (Dumon en Kooy, 1983). Dit partnerschap wordt gekenmerkt door de ontwikkeling van een interpersoonlijke relatie, gebaseerd op wederzijds respect, affectie, empathisch begrip en vriendschap. Het kameraadschappelijk huwelijk is egalitair en democratisch van aard in de manier waarop regels worden opgebouwd en conflicten worden opgelost. Het traditionele huwelijk was voornamelijk institutioneel en werd in stand gehouden door de externe druk van publieke opinie, wetten en zeden. Het kameraadschappelijk huwelijk vindt stabiliteit in de sterkte en de betekenisvolheid van de tussenpersoonlijke relatie van het paar (Prochaska en Prochaska, 1978).

De nadruk op de affectieve functie van het huwelijk, op de kwaliteit van de relatie die centraal staat, op de wederzijdse emotionele voldoening die nagestreefd wordt in het huwelijk, biedt mede een verklaring voor het hoog aantal echtscheidingen in de zin dat het falen in deze doelstellingen een aanvaardbare, evidente grond is tot echtscheiding (Bohmer en Lebow, 1978; Hamelinck en Nijs, 1981). Vele gezinssociologen zijn het erover eens dat in uitgesproken industriële samenlevingen echtscheiding een veel voorkomende component van het huwelijk is en zal zijn (Kellerhals en Troutot, 1981). Echtscheiding verschijnt allereerst als een normatieve expressie van een te hoog huwelijksideaal.

Het verband tussen de affectieve functie van het huwelijk en de kans op echtscheiding kan geanalyseerd worden t.a.v. het samen voorkomen van drie fenomenen: 1. Allereerst een ideologie van vooruitgang die zich bezighoudt met het zoeken naar de betekenis van het leven. De onderliggende ideologie van de industriële ontwikkeling was immers de zekerheid dat een kwantitatieve groei tevens een kwalitatieve levensverbetering zou betekenen. Doch de beperkingen en ellende van de wereld werden meer acuut. 2. De oplossing van deze contradictie ligt in de partnerrelatie, omwille van een lange ideologische traditie van liefde als passie waarin de ander beleefd wordt als degene die volledig een bestaan kan vervullen. 3. Dit relatiepatroon tenslotte gaat samen met een ander gevolg van industriële samenleving, namelijk een geleidelijke vernauwing van gezelligheid tot het gezinsleven (cfr. 8). Het gezin heeft het monopolie van affectiviteit. Het huwelijk is dé plaats voor geluk, in haar dubbele betekenis van gezelligheid en betekenisgeving. Zoals reeds uiteengezet, komt echtscheiding voor, niet omdat het huwelijk aan belang verliest, maar omdat het zó belangrijk is dat alleen een volledig succes aanvaard wordt.

Echtscheiding verschijnt tevens als uitdrukking van een hiaat tussen dit huwelijksmodel als toevluchtsoord en de externe socio-economische eisen van onze sa-

menleving. Deze spanning wordt geprojecteerd op het interpersoonlijke niveau: de structurele contradictie wordt subjectief beleefd als een persoonlijke of relationele onkunde, de sociale oorzaken van de echtelijke moeilijkheden blijven onaangeroerd.

6. Individuatie en zelfrealisatie

Weiss (1975) stelt dat de meest plausibele verklaring voor de stijgende graad van huwelijksbreuken socio-economisch van aard is: ten gevolge van de eisen van onze moderne economie komt er een grotere nadruk te liggen op het individueel recht om zijn capaciteiten te maximaliseren en tegelijkertijd worden de grenzen tot zelfontplooiing en zelfdeterminatie versoepeld. De maatschappelijke eis van individuatie en onafhankelijkheid – het enorme belang van zelfrealisatie – staan duidelijk in verband met een groot echtscheidingsaantal (Kooy, 1977; Dumon en Kooy, 1983).

Andere onderzoekers duiden op een spanning tussen deze eis tot autonomie en de normen van functioneren in het alledaagse leven (Kellerhals en Troutot, 1981). Echtscheiding functioneert als een veilige waarde (Goode, 1971) in een sociale structuur waar de institutionele functies soms in tegenstelling staan met de valorisatie van het individueel recht op vrijheid, op geografische en sociale mobiliteit, op individueel welzijn.

7. Gezinsindividualisering

Tegen de achtergrond van de beschreven evolutie van het gezin in onze samenleving, belichten we nu het proces van gezinsindividualisering. Het traditionele gezin bestond nauwelijks als een op zichzelf bestaande eenheid, maar zat hiërarchisch ingebed in een geheel netwerk van relaties (de familie, de buurt, de Kerk). De splitsing tussen bedrijf en gezin, de scheiding tussen wonen en werken bracht en scheiding teweeg tussen de generationele familie en het kerngezin als sociaal-economische eenheid. Het gezin individualiseert, hetgeen wil zeggen dat, zonder dat het zich van die verbanden noodzakelijkerwijs isoleert, het niet langer de oude inmenging van familie, buurt en Kerk in zijn zaken duldt (Dumon en Kooy, 1983). Het wegvallen van bredere familie- en buurtverbanden betekent dat bijna al die functies overgenomen worden door één of enkele zeer intens beleefde relaties. Het vervallen van deze relationele steunpunten vormt mede een oorzaak van de kwetsbaarheid van het huwelijk in onze samenleving. Reeds eerder (5) wezen we er immers op dat tevens door de privatisering van het gezin, de affectieve relatie tussen man en vrouw zo enorm belangrijk geworden is.

8. Veranderende sekserollen

Het partnerschap-huwelijk is egalitair van aard. Buitenshuis arbeid van vrouw en de feministische beweging zijn grondslagen in het streven naar een gelijkwaardige relatie, die in verband worden gebracht met de toename van echtscheiding. Allereerst een opmerking. Heel wat zogenaamd wetenschappelijk onderzoek berust impliciet of expliciet op traditionele opvattingen in verband met sekserollen (Laws, 1971). De conclusies uit dergelijk onderzoek liggen dan uiteraard in de lijn van de ideologie: het streven naar gelijkwaardigheid komt niet ten goede aan het huwelijk, want de huwelijksaanpassing en stabiliteit daalt. Wat in dergelijk onderzoek niet in vraag wordt gesteld, is de aard van dat huwelijk, van die huwelijksstabiliteit en van die relatie waar gelijkwaardigheid blijkbaar een bedreiging vormt. Gelijksortige bedenkingen gelden voor de studies i.v.m. buitenshuis werkende vrouwen, waar ook vaak traditionele opvattingen ten grondslag liggen. Deze opmerking indachtig, schetsen we enkele visies.

Zich baserend op een materialistische theorie als verklaring van echtscheiding, stelt Hart (1976) de *veranderende arbeidsverdeling* tussen man en vrouw als belangrijke oorzaak voorop. Er is een toename van het aantal echtscheidingen omwille van:

- een toename van conflicten: de paren dienen een nieuw soort uitwisselingsrelatie op te bouwen waarvoor ze niet gesocialiseerd zijn; de vrouw wordt nog meer uitgebuit omwille van een dubbele dagtaak; de traditionele mannelijke verwachtingen van de vrouwelijke rol komen niet overeen met de realiteit van vrouwen die een nieuwe economische macht hebben;
- een toename van autonomie bij zowel vrouwen als mannen met daarbij een economische onafhankelijkheid van de vrouw waardoor ze minder afhankelijk is van de huwelijksband;
- een toename van interacties tussen mannen en vrouwen in het werkdomein.

Thuiswerkende vrouwen zijn in de echtscheidingscijfers van België ondervertegenwoordigd in vergelijking met buitenshuis werkende vrouwen: dit wijst op een gebrek aan gedragsalternatieven bij de economisch afhankelijke groep (Dumon en Kooy, 1983).

Belichten we nu even de kwetsbaarheid van het huwelijk vanuit de *emancipatiebeweging*. Het stijgend aantal echtscheidingen signaleert het afsterven van het traditionele huwelijk. Het afbrokkelen van de traditionele definities van mannelijke en vrouwelijke rollen schept verwarring en conflict. Aangezien we nog doordrenkt zijn van een socialisatie in het traditionele patroon, is er onvermijdelijk conflict bij de transformatie van dat patroon. Vandaar ook dat de inspanning van partners in de richting van een meer intieme en gelijkwaardige relatie dikwijls uitlopen op frustratie en mislukking. Het traditionele huwelijkssysteem

lijkt zo weerstandig tot verandering, dat personen die een gelijkwaardige relatie willen waarmaken, dit in realiteit slechts kunnen bereiken in een nieuwe relatie. De huidige periode van adaptatie en resocialisatie wat de positie van de vrouw betreft heeft een ontwrichtend effect op korte termijn. Op lange termijn zal de bevrijding van de vrouw uit haar traditionele rol de persoonlijke groei van de vrouw bevorderen en resulteren in sociale en relationele winst (Norton en Glick, 1976). Deze zienswijze, die de band legt tussen echtscheiding en de conflicten die gepaard gaan bij de *overgang* naar een nieuwe huwelijksstijl, biedt een zinvolle nuancering op onderzoek dat een verband legt tussen het streven naar man-vrouw gelijkwaardigheid en echtscheiding.

9. Verlengde levensduur

De langere levensduur in onze welvaartsmaatschappij leidt tot een langere huwelijksduur en verhoogt de huwelijkskwetsbaarheid. Een indirecte bijdrage tot toename van gewilde scheiding gedurende de laatste eeuw is de daling van ongewilde scheiding door de dood van één van de partners (Bane, 1976). De dood ligt in een ver vooruitzicht om een onbevredigende relatie te kunnen beëindigen (Levinger, 1976). De aanzienlijke verbetering van de gezondheidstoestand is een onderdeel van de groeiende natuurbeheersing, één van de maatschappelijke ontwikkelingen die de laatste decennia een versnelde ontwikkeling doormaken en waarvan een echtscheidingsbevorderend effect valt aan te nemen (Dumon en Kooy, 1983).

10. De sociale zichtbaarheid van echtscheiding

Om het fenomeen echtscheiding te begrijpen in onze cultuur, is het noodzakelijk om de wederzijdse invloed te schetsen tussen het hoog aantal echtscheidingen en de culturele context. De voorgaande karakteristieken van de samenleving zijn immers vooral benaderd vanuit een oorzakelijk verband op echtscheiding. Nu willen we stilstaan bij het effect van de sociale zichtbaarheid van echtscheiding op de huwelijksstijl, waardoor de *circulariteit* duidelijk wordt.

Kellerhals en Troutot (1981) definiëren de sociale zichtbaarheid van echtscheiding op een dubbele wijze, namelijk het fenomeen van het hoog aantal echtscheidingen en de erkenning hiervan als een 'normale', dit is voorzienbare, aanvaardbare en zelfs wenselijke beëindiging van een relatie (cfr. 1). De vraag is, of deze sociale zichtbaarheid zich vertaalt in voelbare modificaties in de huwelijkspatronen, die dan op zich weer echtscheidingsbevorderend werken.

De sociale zichtbaarheid van echtscheiding heeft een duidelijke invloed op wat relationeel als 'normaal' wordt beschouwd. De toename van het aantal echtscheidingen benadrukt de concrete determinanten van het traditionele huwelijk,

het brengt een ideologische verwarring teweeg (Price-Bonham en Balswick, 1980) en een wijziging in de voorstelling van echtscheiding. Echtscheiding wordt niet meer voorgesteld als een mislukking, maar als een mogelijkheid tot zelfontplooiing onder bepaalde voorwaarden (Brown e.a., 1976). De waarde van de duurzaamheid komt in het gedrang en wordt gecompenseerd door een cultureel benadrukken van de waarde van verandering (Kellerhals, 1976). De sociale normaliteit van verandering ontwikkelt zich (Levinger, 1976). Kortom, de sociale zichtbaarheid van echtscheiding gaat gepaard met een wetenschappelijke en populaire herziening van het traditionele beeld van huwelijk, echtscheiding en alternatieve levensstijlen.

De sociale zichtbaarheid van echtscheiding heeft eveneens invloed op de vormen van huwelijksberekeringen. Er bestaan heel wat studies over het verband tussen de duur van een uitwisseling en de vorm ervan. Zo is een uitwisselingsstelsel gebaseerd op giften en wedergiften verbonden met de zekerheid van een wederzijdse relatie. Echtscheiding daarentegen, dat de mogelijkheid introduceert van een eindige uitwisselingsrelatie, stelt deze wederkerigheid in vraag. Het principe van giften en wedergiften zal aldus vervangen worden door een kostenwinsten berekening (Nye, 1980). Verdelingsnormen in het kader van een mogelijk eindige uitwisseling wijzigen zichzelf. Een communautaire verdeling – een verdelingsregel die de ongelijke opbrengsten van de echtgenoten samenvoegt in een gemeenschappelijke pot om eenieder te geven wat hij nodig heeft naargelang de beschikbare middelen – verschuift naar een societaire verdeling, waarbij iedere echtgenoot 'betaalt' in functie van zijn kosten. Communautaire normen functioneren slechts binnen een wederkerige relatie gebaseerd op ongedefinieerde duur (Kellerhals e.a., 1980). De mogelijke eindigheid van de echtelijke uitwisseling dwingt tot een herziening van de verdeling binnen de relatie.

Tot slot willen we wijzen op de circulaire relatie tussen de sociale zichtbaarheid van echtscheiding, de groeiende autonomie van de echtgenoten en de vermindering van specifieke investeringen binnen het huwelijk (Becker e.a., 1977). Deze afname van specifieke investeringen gaat gepaard met een grotere kwetsbaarheid van het huwelijk (Nye e.a., 1977). De wederzijdse samenhang en versterking tussen de geschetste fenomenen weze voldoende duidelijk.

Slot

Dit artikel beperkt zich tot enkele *socioculturele* veranderingen die de toename van het aantal echtscheidingen verklaren in de West-Euro-Amerikaanse samenleving. Uiteraard hebben nog andere factoren invloed op de kwetsbaarheid van het huwelijk in onze samenleving (Wens, 1984). Vanuit *sociodemografisch* gezichtspunt hebben gescheidenen een aantal kenmerken die hen onderscheiden

van de overigen uit de gehuwde populatie. Deze kenmerken bieden op hun beurt een inzicht in de variabelen die de scheidingsgevoeligheid beïnvloeden. De persoonlijke en interpersoonlijke dimensies van het samenleven als partners en als gezin vormen de *psychologische* grond van echtscheiding. Wezenlijk is wel de nauwe samenhang tussen de verschillende perspectieven om echtscheiding te benaderen.

Literatuur

- Bane, M.J., Marital disruption and the lives of children. *Journal of Social Issues*, 1976, 32 (1).
- Becker, G., e.a., An economic analysis of marital instability. *Journal of Political Economy*, 1977, 85, p. 1141-1187.
- Bohmer, C., & R.N. Lebow, Divorce comparative style: a paradigm of divorce patterns. *Journal of Divorce*, 1978, 2 (2), p. 157-169.
- Brown e.a., Divorce: chance of a new lifetime. *Journal of Social Issues*, 1976, 32, p. 119-134.
- Dumon, W.A., Echtscheiding in België. *Kultuurleven*, 1979, 46 (1), p. 5-16.
- Dumon, W.A., Het profiel van het Vlaamse gezin. In: *Twintig eeuwen Vlaanderen. Deel 7: De Vlaamse gemeenschap*. Hasselt: Heiland-Orbis, 1979, p. 283-301.
- Dumon, W.A., & G.A. Kooy, *Echtscheiding in België en Nederland*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1983.
- Goode, W.J., A sociological perspective on marital dissolution. In: M. Anderson (ed.), *Sociology of the Family*. Harmondsworth: Penguin Books, 1971, p. 301-320.
- Hart, N., *When marriage ends. A study in status passage*. London: Tavistock, 1976.
- Kellerhans, J., Tensions culturelles et tensions familiales dans l'analyse de la divorcialité. *Proceedings of the Fourth Annual Meeting GIRD*, Uppsala University, 1976, p. 60-76.
- Kellerhans, J., e.a., Ambiguités normatives de l'échange conjugal. *Communication présentée aux Journées d'Etude de la Société Française de Sociologie*. Nantes, juni 1980.
- Kellerhans, J., & P. Troutot, On the relationship between divorce and matrimonial patterns. In: W.A. Dumon & C. De Paepe (eds.), *XIXth International CER Seminar on divorce and remarriage*. Free Papers, Leuven, 1981, p. 1-42.
- Kooy, G.A., *Het modern-westers gezin*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1977.
- Laner, M.R., Love's labors lost: a theory of marital dissolution. *Journal of Divorce*, 1978, 1 (3), p. 213-229.
- Laws, J.L., A feminist review of the marital adjustment literature: the rape of Locke. *Marriage and Family*, 1971, 3, p. 483-516.
- Levinger, G., A social psychological perspective on marital dissolution. *Journal of Social Issues*, 1976, 32, p. 21-46.
- Nijs, P., & L. Hamelinck (Red.), *Echtscheiding en hulpverlening*. Leuven: Acco, 1981.
- Norton, A.J., & P.C. Glick, Marital instability: past, present and future. *Journal of Social Issues*, 1976, 32, p. 5-20.
- Nye, F.I., Family mini-theories as special instances of choice and exchange theory. *Journal of Marriage and the Family*, 1980, 42, p. 479-489.
- Nye, F.I., e.a., Role competence, profit and marital dissolution. *International Journal of Contemporary Sociology*, 1977, 1-2, p. 74-86.

- Price-Bonham, S., en J.O. Balswick, The noninstitutions: divorce, desertion, and remarriage. *Journal of Marriage and the Family*, 1980, 42, p. 959-972.
- Prochaska, J., en J. Prochaska, Twentieth century trends in marriage and marital therapy. In: T.J. Paolino en B.S. McCrady (eds.), *Marriage and Marital Therapy*. New York: Brunner/Mazel, 1978, p. 2-23.
- Weiss, R.S., *Marital separation. Coping with the end of a marriage and the transition to being single again*. New York: Basic Books, 1975.
- Wens, L., *De kwetsbaarheid van het huwelijk in psycho-socio-kultureel perspectief*. Ongepubl. Licentiaatsverhandeling, Faculteit Psychologie, K.U. Leuven, 1984.

Summary

The increased vulnerability of marriage: divorce in sociocultural perspective

In this article we outline those sociocultural changes that influence the divorce proneness and accordingly explain the increase of the divorce rate in Western society. All these social patterns *together*, interrelated in a *circulaire* way, constitute a constant basis for all marital relations and define fundamentally the way of living together. Subsequently we discuss: the significance of secularisation, heterogeneity of the society, increased possibilities to divorce, mate selection based upon subjective criteria, affective husband-wife relationship, individuation and selfrealisation, individualisation of the nuclear family, changing sex-roles, increased duration of life, and social visibility of divorce.

Vervolg van p. 86:

- Sociaal Cultureel Rapport*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 1984.
- Vennix, P., *Het onvermogen van de heteroseksualiteit*. Zeist: NISSO, 1981.
- Vennix, P., *De ILKS-gedachte en andere operationalisaties*. Zeist: NISSO, 1983.
- Vennix, P., Daarboven is het koud; over het isolement van de man. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 1984, 8, p. 10-19.
- Vennix, P., *Heteroseksuele relaties in ontwikkeling; een vergelijkende analyse*. Zeist: NISSO, 1985.
- Weeda, C.J., Opvattingen, kennis en gedrag omtrent huwelijk en seksualiteit. In: *Sex in Nederland*. Utrecht: Het Spectrum, 1983, p. 72-113.
- Weeda, C.J., Het huwelijk is er voor de man, echtscheiding voor de vrouw; een beschouwing over echtscheiding. *Opzij*, 1984, 12 (7/8), p. 7-11.

Summary

Trends in heterosexual relationships: some impressions from a comparative analysis

This article summarizes the major results of a comparative analysis between two similar survey studies – the first in the beginning of the 70s and the second in 1981 – about the ideas and experiences of married Dutch people with respect to their sexual relationships. Special emphasis is laid on the changing opinions and behaviors of heterosexual males.